

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 94.477+82+438.351 1919/1939

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.41>

ЗМІНА АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ: УТВОРЕННЯ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА

Панишко Галина,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології
та публічного управління

Волинського національного університету
імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0003-0827-3102

У статті зроблено теоретичне узагальнення стосовно досліджуваної проблеми – відновлення Польщі – Другої Речі Посполитої як нової європейської держави, що постала на політичному просторі світу 11 листопада 1918 року.

Досліджено інституційні зміни устрою Польщі, утворення нових управлінських структур, формування адміністративно-територіального поділу держави, що виникла внаслідок розпаду трьох імперій. Проаналізовано національно-державну політику Польської держави, яка формувалася у складних суспільно-політичних умовах, визначалася не лише внутрішніми, а й загальноєвропейськими обставинами, що зумовили майбутні її перспективи, розвиток, кордони.

Розглянуто процес формування нової адміністративно-територіальної структури (воєводства) з територіями, що раніше входили до складу російської займанщини, зокрема Західна Волинь та Полісся, території земель Королівства Польського.

З'ясовано роль та значення новоприєднаних воєводських структур у формуванні остаточного адміністративно-територіального устрою новопосталої Другої Польської Республіки. Розкрито сутність поняття «російська займанщина» та «креси східні».

Досліджено період утвердження органів польської влади на Волині через функціонування такої структури як «Управління повітів Волині», що діяли в межах Цивільного управління Волинської землі і Подільського Фронту.

Висвітлено вагомий роль польської державної поліції та інших поліцейських структур Волинського воєводства, джерела їх рекрутації в контексті суспільно-політичних процесів регіону. На польську державну поліцію Волинського воєводства було покладено обов'язки щодо охорони волинської ділянки східного кордону Другої Речі Посполитої. Волинський регіон впродовж 1921–1925 років став ареною диверсійно-терористичної діяльності більшовицьких озброєних загонів, що постійно провокували конфлікт між Другою Польською республікою та більшовицькою державою. Поліція підпорядковувалася представникам державної адміністрації, тобто старостам та воєводам, представникам органів прокуратури, представникам судової влади тощо.

Ключові слова: Річ Посполита, Друга Польська Держава, «російська займанщина», «східні креси», Ризький мирний договір 1921 р., Версальський мир, Західна Волинь, Волинська губернія, Волинське воєводство, «Лянскоронський пакт», воєводська адміністрація, повіти, іміни, польська державна поліція, волинські воєводи, адміністративно-територіальний устрій.

Panyshko Galyna. Changes in the administrative-territorial structure of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth: the formation of the Volhynian Voivodeship

The article provides a theoretical generalization about the issues of the restoration of Poland (the Second Polish-Lithuanian Commonwealth) as a new European state, which emerged in the political space of the world on November 11, 1918.

The emphasis is laid on the institutional changes in the structure of Poland. These changes concern firstly, the formation of new administrative structures and administrative-territorial division of the new state caused by the three empires' collapse. The national and state policy of the Polish Republic, formed in difficult socio-political conditions, is considered not only in the context of internal but also general European circumstances that had determined its future development, prospects, and borders.

The author highlights the issue of the formation process of a new administrative-territorial structure (voivodeship), which was previously part of the Russian zaimanshchina (land ownership acquired by the right of the first occupation of free land), in particular the lands of Western Volhynia, Polissia, and the territory of the Kingdom of Poland.

The role and significance of the newly-attached voivodeship structures for the final administrative-territorial structure formation of the Second Polish Republic are clarified. The study reveals and argues the essence of the concepts of Russian zaimanshchina and eastern kressy (boundaries).

The research scope is the period of establishment of the Polish governmental bodies in Volhyn through the functioning of such structure as the Volhynian County Administration, which operated within the Civil Administration of the Volhynian Land and the Podolsk Front.

The author highlights the importance of the Polish state police and other police structures of Volhynian Voivodeship, the sources of their recruitment in the context of socio-political processes in the region. The responsibility of the Polish State Police in the Volhynian Voivodeship was guarding the Volhynia section of the eastern border of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth. In the period of 1921-1925, the Volhynian region became the scene of subversive and terrorist activities by Bolshevik armed forces, which constantly provoked a conflict between the Second Polish Republic and the Bolshevik state. The police were subordinated to the representatives of the state administration, elders and voivodes, representatives of the prosecutor's office, representatives of the judiciary, and others.

Key words: Polish-Lithuanian Commonwealth, Second Polish State, "Russian zaimanschina", "eastern kressy", Riga Peace Treaty of 1921, Peace of Versailles, Western Volhynia, Volhynian Province, Volhynian Voivodeship, "Lyanskoronsky Pact", voivodship administration, counties, communes, Polish state police, Volhynian voivodes.

Річ Посполита постала в листопаді 1918 р. внаслідок процесу, який біологи могли б назвати партеногенезом. Вона створила себе у вакуумі, що лишився після краху трьох держав, які поділили країну. Попри слова Молотова, а він назвав її «потворним байстрюком Версальського миру», її не створив Версальський договір, який тільки підтвердив те, що вже існувало...» [1, с. 739].

Національно-державна політика Другої Речі Посполитої формувалася у складних суспільно-політичних умовах, визначалася не лише внутрішніми, а й загально-європейськими обставинами, які обумовлювали майбутні перспективи Польщі, її кордони та місце національних меншин у новоутвореній державі. До того ж суспільно-політична ситуація у країні характеризувалася постійною нестабільністю та частою зміною урядових кабінетів. Зміни урядової політики на східних землях почалися після травневого перевороту 1926 р. та пов'язаного з цим призначення у червні 1928 р. на посаду волинського воєводи Г. Юзевського, автора «волинського експерименту». Зважаючи на домінування у регіоні українців, Г.Юзевський втілював політику «державної асиміляції» методом організаційного поєднання з Річчю Посполитою, через взаємне проникнення обох культур. Однак, у середовищі місцевого українського населення це спричинило ріст національної свідомості, національного руху, який все більше відділяв Волинь від громадянських ідеалів Польської держави [2, с. 171].

У 1918 р. після періоду бездержавності Польща виборолла право на незалежність і розширила свої територіальні межі за рахунок частини західноукраїнських земель, щодо яких мала історичні претензії. Ризький договір від 18 березня 1921 р. підтверджував право поляків на ці землі, задовольнив їх територіальні вимоги. Згідно зі ст. 7 цього документу, Польська держава гарантувала українцям як національній меншині рівність перед законом, вільний розвиток своєї культури та мови, право організовувати й утримувати власні школи та створювати товариства. А днем раніше, 17 березня у Польщі прийняли Конституцію, ст. 108 і ст. 109 якої також визнавали за національними меншинами широкі національно-культурні права [2, с. 170].

Волинь опинилася у складі Другої Польської Республіки, коли після Першої світової війни та низки мирних договорів, кордони Європи у черговий раз змінювалися. Після більш як сторічного періоду перебування у складі Російської імперії це був шанс увійти в ритм нової Європи і модернізуватися, відбувся «розвиток усього». Розбудова інфраструктури, комунікацій, культурні рухи та тенденції – усе свідчило, що Волинь увійшла у найцікавіший етап розвитку у ХХ столітті. І цей етап передусім позначився європейським контекстом. Почалася розбудова державної інфраструктури. На Волині з'явилася низка урбаністичних проєктів, комплексних перетворень у розвитку волинських міст та містечок. Якісно та кількісно зростали міста в руслі модернізації. Луцьк за міжвоєнний період змінився динамічно та помітно. А головне – Луцьку повернули статус адміністративного центру Волині. З повітового міста у складі Російської імперії він став воєводським центром Західної Волині [3, с. 4].

Мало не п'ять мільйонів українців становили найчисельнішу меншину, компактно оселену вздовж Карпатських гір аж до річки Попрат на Заході й трохи розпорошену в південно-східних районах в околицях Перемишля, Рави-Руської, Ковеля, Луцька, Рівного, Кремінця, Дрогобича й Коломиї... [1, с. 748].

Постання Другої Речі Посполитої – результат національного руху поляків, який відрізнявся від інших (угорської, чеської, словацької, білоруської та ін.) моделей у тогочасній Східній Європі. Він мав за мету відродження раніше втраченої держави.

Історичною для поляків стала декларація президента США В. Вільсона: 13-тий пункт його знаних 14-ти пунктів мирного повоєнного врегулювання проголошував підтримку відродження Речі Посполитої. Голови західних держав висловили схвальне ставлення до відродження Польщі 3 червня 1918 року на конференції, що відбулася у Версалі. Утворення цієї країни повинно стати запорукою міцного миру

та правопорядку в Європі. 11 листопада 1918 року на політичній мапі світу з'явилася відроджена Польська держава. Саме цим моментом було покладено край 123-річному періоду бездержавності [4, с. 8].

Слід мати на увазі, що до 1921 р. Волинь у розумінні міжнародного права не входила до складу Польської держави. Навіть у тогочасних документах чітко розрізнялися поняття територій колишнього Королівства Польського і інших земель, що входили до складу російської займанщини. Волинь і Наддніпрянщина до Першої світової війни належала до складу Російської імперії. Західна Волинь була православною, оскільки тут проживало понад 70% православних і греко-католиків і близько 16% римокатоликів. [5, с. 34]. Кількість повітів Волинської губернії, що були приєднані до території Другої Польської Республіки станом на 1913 р. складала 12 адміністративних одиниць: Володимир-Волинський, Дубенський, Житомирський, Ізяславський, Луцький, Ковельський, Кременецький, Новоград-Волинський, Овруцький, Острозький, Рівненський, Старокостянтинівський [5, с. 33].

Територія Західної Волині з травня 1919 року потрапила під контроль Польської військової адміністрації. Після здобуття цих територій Військом польським, тимчасовий Начальник Держави Юзеф Пілсудський впровадив у життя Цивільну управу східних земель. Очолив її 19 лютого 1919 р. згідно з рішенням Ю. Пілсудського Людвик Колановський, який одержав звання генерального комісара уряду й шефа Цивільної Управи Східних Земель. Цивільна Управа Східних Земель була ліквідована у вересні 1920 року.

Слід зазначити, що із земель з переважаючою українською людністю, владі генерального комісара уряду підлягали Волинь і Полісся. Після укладення 18 березня 1921 р. Ризького мирного договору між Польщею, з одного боку, радянською Росією та радянською Україною з іншого, ці території увійшли до складу Другої Речі Посполитої. Столицею Волинського воєводства обрано місто Луцьк, а Поліське воєводство утворено/сформовано 19 лютого 1921 р. зі столицею у Бресті над Бугом [6 с. 18].

Волинське воєводство, утворене відповідно до закону від 4 лютого 1921 р. «Про юридично-політичне унормування становища на землях, приєднаних до території Речі Посполитої» згідно із умовами про попередній мир та перемир'я, підписаним у Ризі 12 жовтня 1920 р., належало до прикордонних. За площею воно було друге в державі (після Поліського), на 1921 р. охоплювало 30 тис. 287 км. кв., а на 1931 р. – 35 тис. 754 км. кв. (територія збільшилася внаслідок приєднання Сарненського повіту) [7, с. 132].

Після утворення 20 січня 1926 р. Віленського воєводства у Польщі остаточно сформувався адміністративно-територіальний поділ, що складався з 16 воєводств й виокремленого міста Варшава, що підтверджено Постановою Президента Речі Посполитої від 19 січня 1928 року. Воєводства поділялися на повіти на чолі зі старостами. Поза держаною адміністрацією існували органи територіального самоврядування у містах і селах, на вищому – повітове самоврядування. У частині воєводств діяло також воєводське самоврядування. У 1933 р. здійснено уніфікацію самоврядування. Українці у Другій Польській Республіці рідко займали посади державних службовців, що вважалося дискримінаційним заходом [6, с. 18].

Сусіднє з Волинським воєводством Львівське займало територію 28 402 кв.км. з кількістю повітів, яка коливалася тут у різних роках міжвоєнного часу від 24 до 28. У двох інших воєводствах Східної Галичини, Станіславському та Тернопільському ситуація була наступною: Станіславське воєводство займало територію 18 368 кв. км. та кількістю повітів, що коливалася у різні роки від 12 до 16. Тернопільське воєводство, згідно з даними перепису від 30 вересня 1931 року, займало площу 16 240 кв. км і поділялося на 17 повітів. Таким чином, Волинське воєводство було найбільшим за площею, але з найменшою кількістю повітів.

Підписаний у травні 1923 р. Вінцентом Вітосом коаліційний договір із представниками націонал-демократів, відомий як «Лянцкоронський пакт», визначав основні засади національної політики на «східних кресах», зокрема обіймання ключових посад у державних установах польськими урядовцями; впровадження у діловодство державних закладів польської мови; колонізацію освіти, промисловості, торгівлі, надання підтримки костелу; підтримку польського осадництва [7, с. 201].

Ендеки наполягали на тому, щоб на всіх ділянках державного, суспільно-політичного та культурного життя країни послуговувалися лише державною, тобто польською мовою. Українську припускали винятково як діалект у художніх творах для означення місцевого колориту. 21 травня 1921 р. волинський воєвода видав розпорядження про використання української мови на території воєводства [7, с. 203].

Переважна більшість жителів Волинського воєводства не були поляками, але адміністративний апарат став майже цілком польським. Жоден українець, чех, німець чи єврей не виконував функцій старости. Лише зовсім небагато з останніх і лише за умов гарантії лояльності до влади могли займати нижчі шаблі адміністративного апарату, зокрема у самоврядуванні. У 1923 р. із 283 осіб, що працювали у воєводському та повітових управліннях, 274 були поляками, здебільшого вихідцями із центральної Польщі, які не знали ні української мови, ні місцевих умов. Серед 38 вищих функціонерів поліції

36 були католиками, 2 євангелістами, всі називали себе поляками. Переважно поляки займали посади на пошті і залізниці, і першими діями польської влади на Волині було звільнення із своїх посад усіх залізничників православного віросповідання, навіть без грошової компенсації [7, с. 202].

Таким чином, Польська держава використовувала державний апарат управління, полонізувала систему самоуправлінських структур освіти, судочинства, робила кроки щодо зміни етнодемографічної ситуації в краї на користь польського населення. Політика національної асиміляції на західноволинських територіях призвела до загострення й так не простих відносин поляків і українців через насильницьку полонізацію, осадницьку колонізацію, яку польська сторона проводила безоглядно.

Територію Волинського воєводства було поділено на 11 повітів: Дубнівський, Горохівський, Костопільський, Ковельський, Кременецький, Любомльський, Луцький, Рівненський, Сарненський, Володимирський і Здолбунівський. Посаду воєводи на Волині у міжвоєнний час послідовно обіймали: Як Кжаківські (14 березня – 7 липня 1921 р.); Тадеуш Лаба (7 липня – 12 серпня 1921 р., виконувач обов'язків воєводи); Станіслав Довнарівіч (13 серпня 1921 р. іменованій воєводою, урядування фактично не розпочав, оскільки 19 вересня 1921 р. був призначений міністром внутрішніх справ); Тадеуш Двораковскі (виконувач обов'язків воєводи, 10 жовтня 1921 р. – 15 жовтня 1922 р.); Мечислав Міцкевіч (22 лютого 1922 р. – 1 лютого 1923 р.); Станіслав Сроковскі (1 лютого 1923 р. – 29 серпня 1924 р.); генерал Кастан Ольшевскі (29 серпня 1924 р. – 4 лютого 1925 р.); Александер Дембські (4 лютого 1925 р. – 28 серпня 1926 р.); Владислав Мех (28 серпня 1926 р. – 9 липня 1927 р.); Генрик Юзевський (9 липня 1927 р. – 29 грудня 1929 р. та 5 червня 1930 р. – 13 квітня 1938 р.); Юзеф Сьлешиньскі (13 січня 1930 р. – 5 червня 1930 р. виконувач обов'язків воєводи); Александер Гауке-Новак (13 квітня 1938 р. – вересень 1939 р.) [6, с. 20].

Процес рекрутації урядовців на Волині у досліджуваній нами період відбувався з кількох джерел. Варто відзначити, що значну частину волинських урядовців становили особи, демобілізовані з Війська Польського упродовж 1921–1922 рр. Вони ставали штатними працівниками Волинського воєводського управління: наприклад, 1923 р. з війська було рекрутовано 42 особи (14,8%), з 38 вищих функціонерів поліції Волині 21 (55,2%) перейшли на службу у поліцію безпосередньо з війська.

У відновленій Польщі – Другій Польській Республіці – невід'ємною складовою організації її власного апарату управління стало формування правоохоронних структур – відповідних державних органів, які повинні були координувати і забезпечувати проведення у життя державної політики у сфері охорони та захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства від протиправних посягань. До її складу увійшла й поліція – державний озброєний орган виконавчої влади, призначений для охорони безпеки існуючого і встановленого порядку [8, с. 59, 59].

24 липня 1919 р. сейм Польщі ухвалив закон «Про державну поліцію». Саме цим законом було створено централізований орган безпеки Польщі у вигляді єдиної виконавчої структури. Поліція проголошувалася організацією, головне завдання якої полягало в охороні громадської безпеки та суспільного порядку. Таким чином, її діяльність здійснювалась у різних організаційних формах та на підставі відповідної нормативно-правової бази, тобто законів і підзаконних актів Другої Речі Посполитої. Як виконавчий орган державної влади, у сфері своїх повноважень поліція підпорядковувалася адміністративним органам та органам місцевого самоврядування.

Одним з джерел рекрутації державних службовців було призначення з попереднього місця праці або навчання. Окрему групу становили мігранти, що прибули до регіону з власної ініціативи у пошуках працевлаштування.

Згідно з даними січневого перепису 1923 р. серед працівників воєводського управління Волині й урядників староств регіону на 283 штатних працівників ледь не половина – 120 осіб – народилася «за кордоном», тобто на схід від Ризького кордону. У судівництві Волині ця частка була ще виразнішою – з 104 зайнятих у ньому на 1923 рік «за кордоном» народилося 59 (56,7%) [6, с. 21].

Поляки – вихідці з України – перебували на вищих щаблях урядової ієрархії Волинського воєводства. Волинськими воєводами, що народилися в Україні і мали відношення до організації державної служби були: волинський воєвода Мечислав Міцкевіч, Владислав Мех. Багатолітнім волинським воєводою був Генрик Юзевський – уродженець Києва, випускник університету св. Володимира у Києві. У період «волинського експерименту» «вірні воєводи» емігранти, що були своєрідним резервуаром формування органів влади, отримували посади не лише в органах самоврядування, але й ставали послами та сенаторами. Один з керівників Волинського українського об'єднання О. Ковалевський згадував, що багато українців краю співпрацювали з воєводою Генриком Юзевським «як представником уряду Речі Посполитої на Волині з більшою приємністю, аніж з його попередниками, він був рідкий поміж поляками тип джентльмена, який умів здобути особисті симпатії...» [9, с. 5].

Поважне становище у воєводській адміністрації Волині займав видатний український архітектор Сергій Тимошенко – емігрант з Наддніпрянської України. Він у період 1930–1939 рр. працював у Луцьку головним архітектором для сільськогосподарського будівництва Волині. Також був очільником (з 1931 р.) Волинського Українського Об'єднання, послом та сенатором до парламенту Другої Польської Республіки (1935–1938 рр.). Інженером-гідротехніком волинської воєводської адміністрації у Луцьку працював Олексій Алмазов – генерал-хорунжий армії УНР. Віце-президентом міста рівного упродовж 1930–1939 рр. був Степан Скрипник, у майбутньому патріарх УАПЦ Мстислав, що також був полком до польського Сейму, а згодом і секретарем президії Сейму II Речі Посполитої. Внесок українських емігрантів з Наддніпрянщини в організацію суспільно-політичного життя Волині та створення системи державного управління був вагомим та значним.

Території, що увійшли до складу Польщі сформували т. зв. «державне тіло» новоутвореної держави. Одним із ключових завдань у процесі державного відродження Другої Речі Посполитої стало створення власної економіки. Складність економічної ситуації в Польщі була зумовлена двома головними чинниками: по-перше, в державі збереглися залишки трьох економічних систем, які потрібно було інтегрувати в єдиний господарський комплекс. Польща була державою аграрною, тому всі її програми мали виходити з упорядкування аграрного устрою [10 с. 141].

Таким чином, молода Польська держава взяла на себе обов'язок регулювання економікою, оскільки польський приватний капітал виявився неспроможним фінансувати будівництво промислових об'єктів.

Після загарбання у вересні 1939 року Другої Речі Посполитої нацистською Німеччиною і більшовицьким СРСР, у відповідності до пакту Молотова – Ріббентропа, західноукраїнські землі відійшли до складу УРСР. З метою швидкої радянзації цих територій, 4 грудня 1939 р. Волинь була розділена на три частини: на західній – утворена Волинська область, на східній – Ровенська, а південна Кременеччина відійшла до складу Тернопільської області. Натомість було приєднано Камінь-Каширський повіт, що перебував у складі Поліського воєводства. Таким чином, Волинське воєводство з центром у Луцьку, утворене у 1921 році перестало існувати. У січні 1940 р. замість шести повітів було утворено 30 районів.

Проведений у ході дослідження аналіз розкриває фрагментарність розгляду обраної теми в контексті інших проблем суспільно-політичного життя Західної Волині у складі міжвоєнної Польщі.

Остаточно сформований адміністративно-територіальний поділ у Польщі відбувся після утворення 20 січня 1926 р. Віленського воєводства. Було утворено 16 воєводств і місто Варшава як самостійна адміністративна одиниця. Постановою Президента Речі Посполитої від 16 січня 1928 р. чітко розподілено компетенції між адміністративними органами першої та другої інстанцій (воєводств та повітів). Територію Волинського воєводства було поділено на 11 повітів. Воєводським центром Західної Волині стало місто Луцьк, якому повернуто статус з часів Першої Речі Посполитої. У період з березня 1921 р. по вересень 1939 р. на Волині з різними термінами перебування на посадах урядували 12 воєвод.

Поза державною адміністрацією існували органи територіального самоврядування. На найнижчому щаблі було гмінне самоврядування у містах і селах, на вищому – повітове самоврядування. У частині воєводств діяло також воєводське самоврядування. У 1933 р. здійснено уніфікацію самоврядування. Державна влада мала право широкого втручання у справи місцевого самоврядування, а також право призначення комісарської адміністрації.

Волинське воєводство, як прикордонне, постійно знаходилося під пильною увагою більшовицької влади, яка планувала використовувати його територію та людський потенціал у боротьбі проти Польщі. Територіальна організація державної поліції відповідала новому адміністративному поділу Другої Речі Посполитої. Процес становлення державної поліції відбувався в умовах польсько-української, а згодом польсько-радянської воєн. Вищою структурною одиницею польської державної поліції на Волині стало Волинське воєводське (до грудня 1924 р. – окружне) управління державної поліції. Повітові управління поліції постали на Волині ще у період функціонування Цивільного Управління Волинської землі і Подільського фронту. На території міст Волинського воєводства структурною одиницею поліції виступали комісаріати. У зв'язку з утворенням Волинського воєводства на початку лютого 1921 р. на його території було організовано підрозділи політичної поліції.

Польська державна поліція на Волині змогла виробити чітку внутрішню структуру, в якій кожна із складових відповідала за конкретну сферу діяльності. Польські підрозділи визначали та реалізовували головні напрями власної роботи з урахуванням регіональних особливостей Західної Волині. У ієрархічному відношенні поліція підпорядковувалася представникам державної адміністрації, тобто старостам та воєводам, представникам органів прокуратури та судової влади.

Автор «волинського експерименту» воєвода Генрик Юзевський стратегічним завданням своєї політики вважав повну державно-політичну інтеграцію Західної Волині до складу Другої Польської Республіки.

У лютому 1939 р. було затверджено «Політичну програму державної політики на Волині», що передбачала зміцнення польської присутності у регіоні. Така відверта антиукраїнська політика перекреслила ідею українсько-польського порозуміння, актуалізовану в рамках «волинської політики воєводи».

Література:

1. Дейвіс, Норман. Боже ігрище: історія Польщі / пер. з англ. П. Тарашук. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 1080 с. іл. Бібліорг.: С. 1017–1023.
2. Панишко Г. До питання політичних аспектів українсько-польських відносин: від Люблінської унії до Люблінського трикутника. *Слов'янський світ і Україна* : збірник наукових праць на пошану ректора Рівненського державного гуманітарного університету, професора Руслана Постоловського. Рівне : О. Зень, 2021. 432 с.
3. Котис О. На Сході Європи: міжвоєнний розквіт Волині. Луцьк : Видавництво «Синя папка», 2020. 232 с.
4. Бунечко С. Конкуруючі «чужі» в державі, що націоналізується: природа соціально-економічних суперечностей і конфліктів у Другій Речі Посполитій / С. Бунечко, М. Гон, О. Постельжук. Рівне : О. Зень, 2015. 91 с.
5. Панишко Галина. Політика урядів Другої Речі Посполитої у створенні системи великого землеволодіння у Волинському воєводстві. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 164 с.
6. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / О. Г. Аркуша, В. О. Бойко, Є. І. Бородін та ін. ; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; ред. кол. С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін. ; Голов. Упр. Держ. Служби України ; Ін-т історії НАН України. К. : Ніка-Центр, 2009. Т. 2. 512 с.
7. Давидюк Р. П. Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства: монографія. Львів ; Рівне : Дятлик М., 2016. 704 с.
8. Разиграєв О. В. Польська поліція на Волині у 1919–1926 роках : монографія. Вид. 2-ге, виправл. і допов. Луцьк : Вол. старожитності, 2012. 444 с.
9. Юзевський Г. Замість щоденника / пер. Юлії Васейко ; вступ. ст. Миколи Кучерепи ; післяслово Марека Запура ; за заг. і наук. ред. Миколи Кучерепи. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 168 с.
10. Шабала Я. М. Аграрні реформи на Волині у ХХ – на початку ХХІ ст.: передумови, перебіг та наслідки : монографія. Луцьк : Волинська мистецька агенція «Терен», 2012. 360 с.